

Michał Poniatowski

Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

ORCID: 0000-0002-7263-4550

Ochrona danych osobowych świadków w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego

Tręść: Wstęp. 1. Ochrona danych osobowych w Kościele. 2. Problematyka uznania autonomii i niezależności Kościoła w zakresie przetwarzania danych osobowych. 3. Zeznania w charakterze świadków wiernych Kościoła. 4. Zeznania świadków spoza wspólnoty wiernych Kościoła. Zakończenie.

Wstęp

W postępowaniach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego zeznania świadków są niejednokrotnie podstawą ustalenia stanu faktycznego. Bez ustalenia stanu faktycznego nie można stwierdzić czy dane małżeństwo było ważne czy też nieważnie zawarte. Ustalenie to dotyczy ważności związku sakramentalnego i ma bezpośredni związek z kwestiami religijnymi, skoro określa ono czy dana osoba może, czy też nie, zawrzeć z inną osobą związek sakramentalny. Wobec tego należy dojść do wniosku, że możliwość przesłuchiwania świadków w powyższych postępowaniach, niezależnie od ich trybu¹,

¹ Por. kan. 1671 i nast. Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25 I 1983, AAS 75 pars II (1983) 5-317. Tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu*, Poznań 1984. Zwany dalej także KPK. Por. także List apostołski *motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, reformujący kanony Kodeksu

jest elementem wolności religijnej. Sama wolność religijna jest szeroko uznawana za jedno z podstawowych praw człowieka i korzysta z odpowiedniej ochrony na poziomie prawa międzynarodowego jak i prawa poszczególnych państw, niejednokrotnie poczynając od norm rangi konstytucyjnej po normy rangi ustawowej. Bez zeznań świadków nie można zatem we właściwy sposób realizować pełnej misji Kościoła.

W powyższym zakresie nie można ograniczać postępowań wyłącznie do przesłuchania świadków, którzy są członkami wspólnoty wiernych Kościoła. W przedmiotowych postępowaniach należy bowiem dotrzeć do prawdy obiektywnej za pomocą różnych źródeł dowodowych. Nie można założyć, że zeznania wiernych Kościoła będą bardziej wiarygodne od zeznań innych świadków. W tym aspekcie należy indywidualnie oceniać poszczególne osobowe źródła dowodowe.

Powyższe prawo do przesłuchiwanie świadków zarówno spośród wiernych Kościoła, jak i spoza tej wspólnoty rodzi po stronie Kościoła również obowiązki, w tym obowiązek odpowiedniej ochrony ich danych osobowych. Powyższa ochrona danych osobowych świadków w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego jest przedmiotem niniejszego artykułu, w którym będą przedstawione źródła tejże ochrony jak i jej zakres podmiotowy i przedmiotowy. Należy wyraźnie zaznaczyć, że analiza przedstawiona w artykule dotyczy ochrony danych osobowych samych świadków, a nie danych zawartych w ich zeznaniach co może być przedmiotem odrębnego opracowania.

Prawa Kanoniczne dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa papieża Franciszka z 15 sierpnia 2015 r. *Litterae apostolicae motu proprio datae, Mitis Iudex Dominus Iesus: Quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformantur*, Franciscus, 15 VIII 2015, PP AAS 107 (2015) 958-967. Tekst polski: http://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html [dostęp 21 grudnia 2020 r.]. Uwaga ta dotyczy nie tylko Kościoła Łacińskiego, ale również analogicznych norm i ich reform dotyczących Katolickich Kościołów Wschodnich.

1. Ochrona danych osobowych w Kościele

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że ochrona danych osobowych w Kościele jest obowiązkiem, który swoje źródła czerpie m.in. z samego Pisma Świętego, w którym w wielu fragmentach odnaleźć można normy dotyczącego obowiązku zachowania tajemnicy². Przykładowo zdrada tajemnicy oznacza utratę zaufania i brak możliwości znalezienia przyjaciela lub jego utratę (por. Syr 27, 16-17). Tym samym ochrona danych osobowych, w tym danych osobowych świadków ma także wymiar religijny.

Z uwagi na ramy niniejszego artykułu należy jedynie zaznaczyć, że ochrona danych osobowych w Kościele jest zagwarantowana w jego prawie, tj. nie tylko w prawie powszechnym Kościoła³, ale również w prawie partykularnym, które w przedmiotowym zakresie jest bardziej szczegółowe i dostosowane do konkretnego miejsca i obowiązującego w nim porządku prawnego. Aktualnie w Polsce obowiązuje Dekret ogólny w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim wydany przez Konferencję Episkopatu Polski w dniu 13 marca 2018 r. podczas 378. Zebrania Plenarnego w Warszawie na podstawie kan. 455 Kodeksu Prawa Kanonicznego, w związku z m.in. art. 18 Statutu KEP⁴. W praktyce jest to podstawowy akt regulujący przetwarzanie danych osobowych w Kościele i należy przedstawić jego konstrukcję w kontekście ochrony danych osobowych świadków w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego. Ochrona danych osobowych w Kościele nie stanowi jednak novum o czym świadczy już wstęp do Dekretu⁵.

² Por. także M. PONIATOWSKI, *Przetwarzanie danych osobowych w kościelnych organizacjach pożytku publicznego*, w: S. DZIEKOŃSKI, P. DROBEK (red.), *Ochrona danych osobowych w Kościele*, Warszawa 2016, s. 171-172.

³ Por. także kan. 220 KPK.

⁴ Zwany dalej Dekretem.

⁵ We wstępie Dekretu przytoczono m.in. wybrane dotychczasowe źródła prawa kanonicznego regulujące ochronę danych osobowych w Kościele, zarówno te dotyczące prawa powszechnego oraz prawa partykularnego.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że przedmiotem regulacji tego Dekretu są szczegółowe zasady ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim w Polsce⁶. Zasady te stosuje się do publicznych kościelnych osób prawnych⁷.

Dlatego też należy przeanalizować czy zasady te powinny być stosowane w związku z przetwarzaniem danych osobowych świadków w postępowaniach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego? Czy w tym zakresie znaczenie może mieć to, że świadek jest wiernym Kościoła albo nie należy do wspólnoty osób wierzących Kościoła?

Ponadto należy zwrócić uwagę, że przetwarzanie danych osobowych jest również przedmiotem regulacji prawa świeckiego. W tym miejscu należy przypomnieć o konstytucyjnej i międzynarodowej zasadzie autonomii i niezależności Kościoła i państwa każdego w swoim zakresie⁸. Za co najmniej problematyczne należy uznać natomiast objęcie kościelnych osób prawnych przepisami prawa wspólnotowego, które regulują kwestię ochrony danych osobowych, w tym Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych)⁹.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na definicje legalne zawarte w przedmiotowym Dekrecie, począwszy od podstawowego

⁶ Por. TAMŻE, art. 1.

⁷ Por. TAMŻE, art. 4.

⁸ Por. art. 25 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., publ. Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483; art. 1 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r., publ. Dz.U. 1998 Nr 51, poz. 318. Por. także A. MEZGLEWSKI, *Perspektywa i zakres implementacji nowych przepisów Unii Europejskiej dotyczących przetwarzania danych osobowych przez związki wyznaniowe*, w: S. DZIEKOŃSKI, P. DROBEK (red.), *Ochrona danych osobowych w Kościele*, dz. cyt., s. 39-40.

⁹ Publ. Dz.Urz. UE L 119.

pojęcia jakim są „dane osobowe”. Zgodnie z art. 5 pkt 1 Dekretu „dane osobowe oznaczają informacje o zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osobie fizycznej («osobie, której dane dotyczą»); możliwa do zidentyfikowania osoba fizyczna to osoba, którą można bezpośrednio lub pośrednio zidentyfikować, w szczególności na podstawie identyfikatora takiego jak imię i nazwisko, numer identyfikacyjny, dane o lokalizacji, identyfikator internetowy lub jeden bądź kilka szczególnych czynników określających fizyczną, fizjologiczną, genetyczną, psychiczną, ekonomiczną, kulturową lub społeczną tożsamość osoby fizycznej”. Samo przesłuchanie świadka wymaga w związku z uporządkowaniem i zestawieniem materiału dowodowego chociażby podania imienia i nazwiska. Warto dodać, że w art. 5 rozróżniono różne rodzaje danych tj. dane wrażliwe (pkt 9), dane genetyczne (pkt 10), dane biometryczne (pkt 11) oraz dane dotyczące zdrowia (pkt 12). Podczas przesłuchania świadka te dane mogą być przetwarzane, albowiem świadek może podawać przykładowo, że: 1. jest albo nie jest osobą wierzącą (dane wrażliwe), 2. wskazywać na własne cechy genetyczne, które skutkują pojawieniem się konkretnej choroby (dane genetyczne), 3. wskazywać na własne i specyficzne cechy fizjologiczne (dane biometryczne) czy też 4. informować o swoim stanie zdrowia fizycznego lub psychicznego (dane dotyczące zdrowia)¹⁰. Natomiast pojęcie „przetwarzanie” na podstawie m.in. art. 5 pkt 2 Dekretu oznacza „operację lub zestaw operacji wykonywanych na danych osobowych lub zestawach danych osobowych w sposób zautomatyzowany lub niezautomatyzowany, taką jak zbieranie, utrwalanie, organizowanie, porządkowanie, przechowywanie, adaptowanie lub modyfikowanie, pobieranie, przeglądanie, wykorzystywanie, ujawnianie poprzez przesłanie, rozpowszechnianie lub innego

¹⁰ W postępowaniach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego niejednokrotnie istotne są przekazywane dane wrażliwe w postaci *danych medycznych*. W doktrynie wskazuje się na wysokie standardy ochrony danych medycznych. Por. także M. JAGIELSKI, *Pojęcie danych medycznych i zasady ich ochrony*, w: K. ANDRES, E. BIELAK-JOMAA, M. JAGIELSKI, P. KAWCZYŃSKI, M. KRASIŃSKA, P. LITWIŃSKI, A. SIERADZKA, K. WOJSYK, *Ochrona danych osobowych medycznych*, Warszawa 2016, s. 1-34.

rodzaju udostępnianie, dopasowywanie lub łączenie, ograniczanie, usuwanie lub niszczenie”. Podczas przesłuchania świadka m.in. dane osobowe świadków są zbierane i przechowywane w aktach sprawy, a zatem przetwarzane zgodnie z powyższą definicją.

Przesłuchanie świadków w postępowaniach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego musi mieć wyraźne oparcie w przynajmniej jednej przesłance wskazanej w przepisach, choć może ono wynikać równoległe z kilku podstaw. Wydaje się, że stałą przesłanką jest przetwarzanie, gdy jest to niezbędne do celów wynikających z prawnie uzasadnionych interesów realizowanych przez administratora lub przez stronę trzecią¹¹. Taki charakter będzie miało także przetwarzanie danych osobowych świadka, jeżeli jest to niezbędne do wypełnienia obowiązku prawnego ciążącego na administratorze, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego lub prawa świeckiego¹² tj. obowiązku ustalenia rzeczywistego stanu faktycznego w toku postępowania. Do podobnego wniosku można dojść mając na uwadze podstawę przetwarzania w przypadku, gdy przetwarzanie jest niezbędne do wykonania zadania realizowanego w interesie publicznym lub w ramach sprawowania władzy publicznej powierzonej administratorowi¹³. Prowadzenie przedmiotowego postępowania jest obowiązkiem Kościoła wynikającym z realizacji praw przysługujących poszczególnym wiernym tj. prawo do zawarcia małżeństwa kanonicznego po spełnieniu przesłanek przewidzianych w prawie kanonicznym. Bez prowadzenia takich postępowań istotnie ograniczono by prawo poszczególnych wiernych do zawarcia takich małżeństw. Nie można wykluczyć – choć można to uznać za najbardziej dyskusyjne – że przetwarzanie danych osobowych świadków w przedmiotowych postępowaniach jest także niezbędne do ochrony żywotnych interesów np. skarżącego w postaci uznania, że jego małżeństwo nie było ważnie zawarte, co stanowi kolejną

¹¹ Por. art. 7 ust. 1 pkt 6 Dekretu.

¹² Por. TAMŻE, art. 7 ust. 1 pkt 3.

¹³ Por. TAMŻE, art. 7 ust. 1 pkt 5.

przesłankę przetwarzania danych osobowych¹⁴. Dla osób wierzących wiara ma nawet większe znaczenie niż życie doczesne, o czym świadczą chociażby żywoty wielu męczenników. Jednocześnie dzięki tym postanowieniom Kościół może realizować swoją misję, która ze swej istoty nie należy do kompetencji wspólnoty politycznej, poza powyższymi przesłankami o charakterze stałym. Jednakże przetwarzanie to może również wynikać z wyrażonej przez świadka zgody na przetwarzanie swoich danych osobowych w jednym lub większej liczbie określonych celów¹⁵.

W zakresie kategorii danych wrażliwych mogą być one przetwarzane wyłącznie w stosunku do trzech kategorii osób: 1. osób ochrzczonych w Kościele katolickim i tych, którzy po chrzcie zostali do niego przyjęci, zwanych w Dekrecie członkami Kościoła; 2. osób, które złożyły formalne oświadczenie woli o wystąpieniu z Kościoła katolickiego, zgodnie z wewnętrznymi przepisami Kościoła, zwanych w Dekrecie „byłymi członkami Kościoła”; 3. osób utrzymujących z Kościołem stałe kontakty – w związku z realizacją celów Kościoła w ramach uprawnionej działalności prowadzonej z zachowaniem odpowiednich zabezpieczeń¹⁶. Świadkowie przesłuchiwani w ramach postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa nie tylko mogą być zaliczani do tych trzech kategorii, ale również ze swoim statusem wykraczać poza te kategorie. Taka sytuacja miałaby miejsce np. w przypadku świadka, który nie jest i nigdy nie był członkiem Kościoła i nie utrzymywałby z Kościołem stałych kontaktów przykładowo mógłby to być duchowny innego wyznania, który zeznałby, że jedna ze stron postępowania zawarła już związek małżeński w innym związku wyznaniowym. W takim przypadku świadek ten ujawniłby swoje dane wrażliwe w postaci wyznawanej przez niego wiary, a w świetle leksykalnego brzmienia art. 7 ust. 2 Dekretu nie należy on do kategorii osób, których dane wrażliwe Kościół może przetwarzać. Przy założeniu, że takiego świadka nie można byłoby

¹⁴ Por. TAMŻE, art. 7 ust. 1 pkt 4.

¹⁵ Por. TAMŻE, art. 7 ust. 1 pkt 1.

¹⁶ Por. TAMŻE, art. 7 ust. 2.

przesłuchać to mogłoby to skutkować w niektórych postępowaniach utrudnieniem lub wręcz uniemożliwieniem ustalenia rzeczywistego stanu faktycznego. Wydaje się jednak, że w takim przypadku przetwarzanie danych osobowych przez Kościół powinno być uznane przez władze państwowe z uwagi na zasadę poszanowania autonomii i niezależności Kościoła i państwa, tym bardziej, że w omawianym przypadku zeznania tego świadka miałyby charakter dobrowolny.

Samo ustalenie istnienia podstawy przetwarzania danych osobowych nie jest wystarczające z perspektywy spełnienia wszystkich obowiązków spoczywających na administratorze, który m.in. poza odpowiednim zabezpieczeniem tych danych, przyjęciem odpowiednich wewnętrznych procedur określonych w Dekrecie i udzieleniem odpowiednich upoważnień członkom personelu powinien także poinformować świadków o przetwarzaniu danych osobowych¹⁷.

¹⁷ Zgodnie z art. 8 ust. 1 Dekretu: „W przypadku zbierania danych od osoby, której dane dotyczą, administrator danych informuje tę osobę o przetwarzaniu, podając informacje identyfikujące administratora i pozwalające się z nim skontaktować, bądź dane kontaktowe inspektora ochrony danych, wskazując cel przetwarzania danych, podstawę prawną przetwarzania, informacje o odbiorcach oraz zamiarze przekazania danych do publicznej kościelnej osoby prawnej mającej siedzibę poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto administrator podaje informacje o okresie przetwarzania danych, informacje o prawie do żądania od administratora dostępu do danych osobowych, prawie domagania się ich sprostowania, usunięcia lub ograniczenia przetwarzania zgodnie z niniejszym Dekretem, oraz informacje o prawie wniesienia skargi do Kościelnego Inspektora Ochrony Danych”. Dobrze jest uprzednio przygotować wzór informacji, który jest uszczegóławiany w przypadku danych osobowych konkretnego świadka. Przygotowanie takiego wzoru niewątpliwie może wpłynąć na przyspieszenie postępowania i pozwoli się skoncentrować na samym zeznaniu świadka a nie każdorazowym przygotowywaniu informacji o przetwarzaniu danych osobowych. Ponadto warto już przed złożeniem zeznań uzyskać od świadka potwierdzenie, że zapoznał się on dokładnie z treścią informacji. Takie potwierdzenie może być sporządzone przez świadka samodzielnie, choć z perspektywy administratora bezpieczniejszym rozwiązaniem jest umieszczenie takiego potwierdzenia na końcu przekazywanych świadkowi informacji w formie pisemnej. W ten sposób administrator ma dowód na okoliczność konkretnie przekazanych świadkowi informacji o przetwarzaniu jego danych osobowych. W tekście oświadczenia warto zawrzeć również klauzulę, że świadek potwierdza nie tylko

Dobłą praktyką, a w niektórych przypadkach związanych z ilością i rodzajem przetwarzanych danych osobowych, wręcz obowiązkiem prawnym, jest również wyznaczenie przez administratora inspektora ochrony danych osobowych, który na bieżąco nadzoruje posiadanie odpowiedniej dokumentacji i poprawność przetwarzania danych osobowych w działalności administratora, w tym w poszczególnych sprawach związanych z przedmiotowym postępowaniem.

W tym miejscu należy podkreślić, że ochrona danych osobowych świadków wymaga odpowiedniego poziomu staranności z uwagi na specyfikę tego postępowania, w którym niejednokrotnie dane osobowe dotyczą bardzo wrażliwych danych osobowych.

Powyższy wywód dotyczący zarysu prawa kanonicznego w zakresie ochrony danych osobowych świadków w postępowaniach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego nie wyczerpuje jednak problematyki tej ochrony co zostanie zaznaczone w dalszej części artykułu.

2. Problematyka uznania autonomii i niezależności Kościoła w zakresie przetwarzania danych osobowych

Powyższy zarys przetwarzania danych osobowych w Kościele według norm prawa kanonicznego należy zestawzić z problematyką relacji tego prawa z prawem powszechnie obowiązującym, które również reguluje ochronę danych osobowych. W prawie świeckim obszar ten regulują nie tylko przepisy prawa polskiego, ale również prawa wspólnotowego, które według orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej ma charakter nadrzędny w relacji do prawa poszczególnych państw członkowskich (zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego). W zakresie prawa wspólnotowego należy wskazać na wspomniane już Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie

samo otrzymanie powyższej informacji ale również osobiste zapoznanie się przez niego z treścią tej informacji, jej zrozumieniem i brakiem uwag co do jej treści.

swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych)¹⁸, które od blisko trzech lat w istotny sposób zmieniło funkcjonowanie wielu podmiotów na terenie Unii Europejskiej, w tym podmiotów publicznych i prywatnych.

Z drugiej strony należy pamiętać, że odnaleźć można wyroki Naczelnego Sądu Administracyjnego, w których wyrażono, jeszcze przed wejściem w życie RODO, stanowisko, że prawo wspólnotowe nie odnosi się do sytuacji prawnej związków wyznaniowych¹⁹. W konsekwencji przyjęcia takiego stanowiska Unia Europejska nie ma po prostu kompetencji w zakresie określania relacji państwo-Kościół w poszczególnych państwach członkowskich. W doktrynie samego prawa wyznaniowego można w tym zakresie odnaleźć skrajne stanowiska, zarówno aprobujące obowiązywanie RODO w działalności związków wyznaniowych jak i wprost przeciwnie. Na marginesie należy jednak dodać, że na poszanowanie tych relacji ustalonych w tych państwach wskazuje sama preambuła tego rozporządzenia²⁰, choć w części normatywnej rozporządzenie określa już ramy przetwarzania danych osobowych bez względu na przyjęty w poszczególnych państwach członkowskich model relacji pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi. Pomocne w zakresie ustalenia skutków

¹⁸ Zwane dalej RODO.

¹⁹ Por. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 9 lutego 2016 r. (sygn. akt I OSK 1509/15). Por. także *Przetwarzanie danych osobowych w kościelnych organizacjach pożytku publicznego*, w: S. DZIEKOŃSKI, P. DROBEK (red.), *Ochrona danych osobowych w Kościele*, dz. cyt., s. 176.

²⁰ Zgodnie z pkt 165 preambuły RODO: „*Niniejsze rozporządzenie nie narusza statusu przyznanego kościołom oraz związkom lub wspólnotom wyznaniowym na mocy prawa konstytucyjnego obowiązującego w państwach członkowskich i nie narusza tego statusu – jak uznano w art. 17 TFUE*”. Por. także P. MAZURKIEWICZ, *Ochrona danych osobowych w Kościołach i związkach wyznaniowych w świetle Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych)*, w: S. DZIEKOŃSKI, P. DROBEK (red.), *Ochrona danych osobowych w Kościele*, dz. cyt., s. 29-30.

prawnych kolizji norm prawa wspólnotowego i polskiego prawa wyznaniowego może być stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, którego zdaniem zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego nie stoi na przeszkodzie ustaleniu relacji państwo-Kościół zgodnie z normami Konstytucji (art. 25 ust. 4)²¹.

Myśl zawarta w tych orzeczeniach wydaje się trafna, albowiem jest ona zgodna z istotą zasady poszanowania autonomii i niezależności Kościoła i państwa, która jest uznawana w wielu konstytucjach i umowach międzynarodowych w postaci konkordatów. Przechodząc na grunt niniejszego artykułu należy podnieść, że zarówno państwo jak i Unia Europejska nie mają jurysdykcji, aby ustalić, czy dane małżeństwo kanoniczne zostało ważne lub nieważne zawarte. Taką jurysdykcję ma wyłącznie Kościół (czy też inny związek wyznaniowy w przypadku związków małżeńskich zawieranych zgodnie z prawem tego związku wyznaniowego). Ustalenie stanu faktycznego jest niezbędne do tego stwierdzenia. W konsekwencji niezbędne jest niejednokrotnie przesłuchanie różnych świadków i przetwarzanie ich danych osobowych. Kościół – w ramach uznanej bezpośrednio przez państwo autonomii i pośrednio przez Unię Europejską szanującą relacje państwo-Kościół w poszczególnych państwach członkowskich – ma prawo ustanawiać własne normy, w tym te dotyczące postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego. W niemal każdej klasycznej procedurze (nie tylko w prawie kanonicznym) jednym z podstawowych źródeł dowodowych są zeznania świadków. Na marginesie należy zauważyć, że kwestia ustalenia prawidłowej oceny zeznań świadków w zaskarżonym orzeczeniu jest jednym z najczęstszych zarzutów w środkach odwoławczych. Jeśli autonomia Kościoła w tym zakresie jest uznawana to w konsekwencji inny byt nie może ingerować w tą procedurę, albowiem w przeciwnym wypadku naruszono by drugi człon przedmiotowej zasady w postaci niezależności. Ochrona danych osobowych

²¹ Por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2005 r., sygn. akt K 18/04, publ. Dz.U. 2005 Nr 86, poz. 744. Por. także M. PONIATOWSKI, *Przetwarzanie danych osobowych w kościelnych organizacjach pożytku publicznego*, dz. cyt., s. 175-176.

świadków w postępowaniach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego, które to postępowanie bezpośrednio dotyczy kwestii religijnych powinno być zatem regulowane przez prawo kanoniczne.

Przyjęcie odmiennego stanowiska mogłoby prowadzić do znacznego utrudnienia lub wręcz uniemożliwienia właściwego prowadzenia tego typu spraw. Przykładowo organy państwowe mogłyby arbitralnie w stosunku do związków wyznaniowych wprowadzić restrykcyjne i kosztowne wymogi techniczne w zakresie ochrony danych osobowych na kształt ochrony wymaganej od przedsiębiorców, którzy prowadzą działalność zarobkową czy też po prostu zakazać przetwarzania takich danych itp. W konsekwencji naruszono by wolność religijną poszczególnych osób, która jest jednym z podstawowych praw człowieka.

Z drugiej strony nie ma przeszkód, aby – nawet uznając, że prawo wspólnotowe czy państwowe nie mogłoby regulować ochrony danych osobowych w Kościele – można byłoby dokonywać w prawie kanonicznym swoistej recepcji norm ze świeckiego porządku prawnego.

W tym zakresie należy zauważyć, że w przedmiotowym Dekrecie pojawia się dosyć podobna struktura i treść norm, która ma miejsce w samym RODO.

W kontekście ochrony danych osobowych świadków warto również zwrócić uwagę na przepisy prawa świeckiego dotyczące ochrony świadków. Przykładowo na podstawie art. 20 pkt 7 ustawy z 18 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka²² dokonano uzupełnienia treści art. 148 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego²³ poprzez dodanie § 2a-2c (obecnie uchylone²⁴) w brzmieniu: „§ 2a. *W protokole nie zamieszcza się danych dotyczących miejsca zamieszkania i miejsca pracy pokrzywdzonych i świadków uczestniczących w czynności. Dane te zamieszcza się w załączniku do*

²² Dz.U. 2015 poz. 21. Ustawa zwana dalej u.o.p.p.ś.

²³ Tekst jedn. Dz.U. 2020 poz. 30 z późn. zm. (Ustawa zwana dalej k.p.k.).

²⁴ Warto zwrócić uwagę, że pomimo uchylecia tych przepisów analogiczna treść znajduje się obecnie w art. 148a k.p.k., który jest jeszcze bardziej rozbudowany aniżeli uchylone przepisy.

protokołu. Nie dotyczy to miejsca pracy świadka, będącego funkcjonariuszem publicznym składającego zeznania w związku z pełnioną funkcją, chyba że dla dobra postępowania karnego nie powinno ono zostać ujawnione w protokole. § 2b. Załącznik do protokołu, o którym mowa w § 2a, oraz inne dokumenty w całości lub w części, w jakiej zawierają dane dotyczące miejsca zamieszkania i miejsca pracy pokrzywdzonych i świadków, przechowuje się w odrębnym załączniku adresowym do akt sprawy, do wiadomości organu prowadzącego postępowanie. Do akt sprawy załącza się uwierzytelnione kserokopie dokumentów lub ich części, sporządzone w sposób uniemożliwiający zapoznanie się z tymi danymi. § 2c. Sąd lub prokurator może ujawnić w niezbędnym zakresie dane, o których mowa w § 2a lub oryginały dokumentów, o których mowa w § 2b, jeżeli mają one znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy”. W związku z tym można zauważyć, że wolą ustawodawcy była ochrona danych osobowych pokrzywdzonego i świadka. Ich dane zamieszcza się w załączniku do protokołu, do którego dostęp ma sąd lub prokurator. Załącznik ten przechowuje się w odrębnym załączniku adresowym do akt sprawy. *De lege ferenda* należy postulować wprowadzenie analogicznego rozwiązania, chociażby w Dekrecie lub w normach dotyczących postępowania w sprawach z zakresu stwierdzenia nieważności małżeństwa kanonicznego. Dodatkowo takich zmian można dokonać w aktach wydawanych przez administratora. Nie bez znaczenia dla ustalenia rzeczywistego stanu faktycznego i wyczerpujących zeznań świadków, jest przekonanie tychże świadków o tym, że ich dane osobowe będą odpowiednio chronione. Wprowadzenie takiego rozwiązania niewątpliwie przysłużyłoby się bezpośrednio do ochrony danych osobowych świadków, a pośrednio być może miałyby wpływ nawet na treść orzeczenia, które oparte jest przecież na ocenie materiału dowodowego, w szczególności na zeznaniach świadków.

Dodatkowo na podstawie art. 20 pkt 8 u.o.p.p.s. dodano art. 156a k.p.k. w brzmieniu: „*Dane lub oryginały dokumentów znajdujące się w załączniku adresowym udostępnia się wyłącznie organom państwowym oraz organom samorządu terytorialnego na ich żądanie. Można je udostępnić także na wniosek innych instytucji lub osób, jeżeli*

przemawia za tym ich ważny interes”²⁵. Natomiast na podstawie art. 20 pkt 9 ustawy z 18 listopada 2014 r. u.o.p.p.ś. dodano § 1b w art. 191 k.p.k. w brzmieniu: „Pytania zadawane świadkowi nie mogą zmierzać do ujawnienia jego miejsca zamieszkania ani miejsca pracy, chyba że ma to znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy”. Również w zakresie istoty tych zmian warto *de lege ferenda* postulować wprowadzenie analogicznych rozwiązań w prawie kanonicznym. *Ratio legis* takich zmian sprowadzałoby się w głównej mierze do ochrony danych osobowych świadków i prawidłowego toku postępowania.

Należy mieć na uwadze, że powyższa nowelizacja była częścią implementacji prawa wspólnotowego w postaci dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW²⁶ oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z 13 grudnia 2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony²⁷.

3. Zeznania w charakterze świadków wiernych Kościoła

W toku postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego mogą być przesłuchiwani różni świadkowie, zarówno ci, którzy są wiernymi Kościoła, jak i ci, którzy nie należą do wspólnoty wiernych. Ograniczenie kręgu świadków tylko do wiernych mogłoby w niektórych przypadkach skutkować ustaleniem błędnego stanu faktycznego.

Z perspektywy samego prowadzenia postępowania nie powinno mieć znaczenia czy dana osoba jest wiernym Kościoła czy też nie. W tym zakresie najistotniejsze jest uznanie zeznań świadka za

²⁵ Zgodnie z obecnym brzmieniem tego artykułu: „Dane lub oryginały dokumentów znajdujące się w załączniku adresowym udostępnia się wyłącznie organom państwowym oraz organom samorządu terytorialnego na ich wniosek, jeżeli jest to niezbędne dla wykonywania ustawowych zadań tych organów. Można je udostępnić także na wniosek innych instytucji lub osób, jeżeli przemawia za tym ich ważny interes”.

²⁶ Dz.Urz. UE L 315.

²⁷ Dz.Urz. UE L 338.

wiarygodne. Oczywiście wierni są najczęściej świadkami co wynika, że najczęściej są członkami rodzin stron postępowania jak również ze struktury wyznaniowej w Polsce.

Przechodząc do zeznań świadków będących wiernymi Kościoła w pierwszej kolejności należy zauważyć, że Kościół wobec gromadzenia danych o osobach ochrzczonych już przed przesłuchaniem świadka posiada informacje czy należy on do wspólnoty wiernych. Pomimo tego osoby takie powinny otrzymać od administratora informacje o przetwarzaniu danych osobowych. Jak już wcześniej wspomniano dane te powinny być odpowiednio chronione i udostępniane odpowiednim członkom personelu administratora.

W zakresie takich świadków ochrona danych osobowych zgodnie z prawem kanonicznym, w tym ze wspomnianym dekretem, nie powinna budzić większych wątpliwości, skoro tacy świadkowie są wiernymi Kościoła. Na marginesie należy jednak zaznaczyć, że odrębnej analizy wymaga już zagadnienie jak przetwarzać dane osobowe osób trzecich przekazanych administratorowi przez takiego świadka.

4. Zeznanie świadków spoza wspólnoty wiernych Kościoła

W przeciwieństwie do świadków będących wiernymi Kościoła bardziej złożone zagadnienie pojawia się w przypadku świadków, którzy nie są tymi wiernymi.

W tym zakresie można wyróżnić różne kategorie osób: 1. osoby, które są byłymi członkami Kościoła; 2. osoby, które są w stałym kontakcie z Kościołem; 3. osoby, które nie były członkami Kościoła; 4. osoby, które nie są w stałym kontakcie z Kościołem.

Jak już wskazano, zgodnie z Dekretem administrator może przetwarzać dane wrażliwe dwóch pierwszych kategorii osób. Przetwarzanie danych wrażliwych osób, które nie były członkami Kościoła oraz osób, które nie są w stałym kontakcie z Kościołem nie jest już uregulowane w Dekrecie. W tym miejscu należy odnieść się do regulacji RODO mając jednak na uwadze przedstawioną problematykę jego obowiązywania w stosunku do związków wyznaniowych. Warto zauważyć, że zgodnie z art. 91 RODO (zatytułowanym „Istniejące zasady

ochrony danych obowiązujące kościoły i związki wyznaniowe”): „1. Jeżeli w państwie członkowskim w momencie wejścia niniejszego rozporządzenia w życie kościoły i związki lub wspólnoty wyznaniowe stosują szczegółowe zasady ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem, zasady takie mogą być nadal stosowane, pod warunkiem że zostaną dostosowane do niniejszego rozporządzenia. 2. Kościoły i związki wyznaniowe, które stosują szczegółowe zasady zgodnie z ust. 1 niniejszego artykułu, podlegają nadzorowi niezależnego organu nadzorczego, który może być organem odrębnym, z zastrzeżeniem że spełnia warunki określone w rozdziale VI niniejszego rozporządzenia”. W przypadku Kościoła Katolickiego takie szczegółowe zasady określa m.in. Dekret.

Przy przyjęciu założenia, że RODO ma jednak zastosowanie w stosunku do Kościoła, w tym w kwestiach nieuregulowanych w Dekrecie należałoby zwrócić uwagę na ogólny zakaz przetwarzania danych wrażliwych. Zgodnie z art. 9 RODO: „Zabrania się przetwarzania danych osobowych ujawniających pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub światopoglądowe, przynależność do związków zawodowych oraz przetwarzania danych genetycznych, danych biometrycznych w celu jednoznacznego zidentyfikowania osoby fizycznej lub danych dotyczących zdrowia, seksualności lub orientacji seksualnej tej osoby”²⁸. Zakaz ten jednak nie ma zastosowania pod warunkiem, że: „przetwarzania dokonuje się w ramach uprawnionej działalności prowadzonej z zachowaniem odpowiednich zabezpieczeń przez fundację, stowarzyszenie lub inny niezarobkowy podmiot o celach politycznych, światopoglądowych, religijnych lub związkowych, pod warunkiem że przetwarzanie dotyczy wyłącznie członków lub byłych członków tego podmiotu lub osób utrzymujących z nim stałe kontakty w związku z jego celami oraz że dane osobowe nie są ujawniane poza tym podmiotem bez zgody osób, których dane

²⁸ W doktrynie podkreśla się, że m.in. informacje o przekonaniach religijnych powinny być objęte szczególną ochroną. Por. M. KUBA, *Komentarz do art. 9*, w: E. BIELAK-JOMAA, D. LUBASZ (red.), *RODO. Ogólne rozporządzenie o ochronie danych. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 441.

dotyczą”.²⁹ Tym samym wracając do wcześniej wymienionych kategorii osób, Kościół może przetwarzać także na tej podstawie dane wrażliwe osób, które są byłymi członkami Kościoła lub osób, które są w stałym kontakcie z Kościołem. Natomiast w przypadku pozostałych kategorii osób należałoby rozważyć spełnienie innych warunków wskazanych w art. 9 ust. 2 RODO. Przykładowo *per analogiam* należy zwrócić uwagę na warunek, o którym mowa w art. 9 ust. 2 lit. f RODO: „*przetwarzanie jest niezbędne do ustalenia, dochodzenia lub obrony roszczeń lub w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez sądy*”. Oparcie się na wykładni językowej mogłoby prowadzić do wniosku, że skoro wymiar sprawiedliwości jest sprawowany w świetle Konstytucji przez sądy „świeckie” to warunek ten nie ma zastosowania w stosunku do Kościoła. Jednakże warto zwrócić uwagę na inne rodzaje wykładni, w szczególności systemową i funkcjonalną. Nie ulega wątpliwości, że związki wyznaniowe w ramach swojej autonomii również mogą w swoim religijnym zakresie dochodzić „*sprawiedliwości*” jako uniwersalnej wartości w odpowiednim postępowaniu i przed odpowiednim podmiotem wewnętrznym. Stanowi to istotny element ustroju poszczególnych związków wyznaniowych, poczynwszy od kwestii wstąpienia i wystąpienia z danego związku wyznaniowego. Podobnie można również analizować inne warunki określone w art. 9 ust. 2 RODO, choć pragmatycznym rozwiązaniem jest uzyskanie zgody na przetwarzanie wrażliwych danych osobowych od takich osób, w szczególności mając na uwadze, że ich zeznania są składane dobrowolnie i Kościół nie może ich do nich zmusić.

Zakończenie

Ochrona danych osobowych świadków w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego okazuje się zagadnieniem złożonym.

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że prowadzenie przedmiotowego postępowania mieści się w ramach zasady poszanowania

²⁹ Art. 9 ust. 2 lit. d RODO.

autonomii i niezależności Kościoła i państwa. W związku z tym Kościół, który ma obowiązek ochrony danych osobowych, ma prawo ustanowić w zakresie tej ochrony odpowiednie szczegółowe zasady i ich przestrzegać, zaś państwo powinno nie tylko te normy uznać w ramach ogólnie uznanej autonomii Kościoła i jego prawnego porządku, jak również zachować niezależność Kościoła. Warto podkreślić, że postępowanie o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego dotyczy *explicite* kwestii religijnych, jak również dotyczy praw i obowiązków poszczególnych wiernych, ale także wspólnoty kościelnej.

Ochrona danych osobowych świadków w przedmiotowych postępowaniach powinna spełniać wymogi określone w prawie kanonicznym, w tym w Dekrecie ogólnym w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych w Kościele katolickim wydanym przez Konferencję Episkopatu Polski w dniu 13 marca 2018 r.

Za co najmniej problematyczne w kontekście zasady poszanowania autonomii i niezależności Kościoła i państwa należy natomiast uznać ewentualne obowiązywanie norm RODO w tych postępowaniach, skoro jak wskazano dotyczą one kwestii religijnych. Poziom złożoności tej problematyki zależy od statusu konkretnego świadka, w szczególności dotyczy to osób, które nie są członkami Kościoła i nie utrzymują z nim kontaktu, a w trakcie przesłuchania przekazują swoje wrażliwe dane osobowe. Niezależnie od przyjętego stanowiska nie ma natomiast przeszkód, aby Kościół wprowadzał na zasadzie recepcji normy określone w prawie świeckim dotyczącym ochrony świadków, w tym te określone w prawie wspólnotowym i prawie polskim, jak chociażby obowiązek ograniczenia dostępu do danych osobowych świadków, a w szczególności danych wrażliwych.

Protection of witnesses' personal data in cases regarding the nullity of canonical marriage

Summary

In the article was presented the issue concerning of the protection of witnesses' personal data in cases regarding the nullity of canonical marriage.

First was presented the protection of personal data in the Church. This protection may be regulated by canon law under the autonomy of the Church. This part emphasizes that the protection of personal data in the Church is an obligation and it is not a novelty in the church legal order.

Then was presented the issues of recognizing the autonomy and independence of the Church in the field of personal data processing. In this regard, the relationship between the norms of canon law and secular law was indicated.

In the article was presented also the protection of personal data of witnesses who are or are not members of the Church. This issue has legal implications for the protection of personal data.

The most important conclusions were presented in the end.

Słowa kluczowe: zeznania świadka, ochrona świadka, dane osobowe, autonomia i niezależność Kościoła, relacje państwo-Kościół

Keywords: witness testimony, witness protection, personal data, autonomy and independence of the Church, relations between the state and the Church

Nota o autorze

Michał Poniatowski – adwokat, adwokat kościelny, doktor nauk prawnych, adiunkt Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, wykładowca i egzaminator Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie.